

Szociális munka az iskolában

Az amerikai iskolai szociális munkáról

Florence Costin szerint – aki 1949-ben, mint kora elismert iskolai szociális munkása dolgozott – az iskola célja az, hogy olyan ismereteket biztosítson, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek felkészüljenek annak a világnak a megismerésére, amelyben élnek, és annak a világnak a megismerésére, amely felnőttkorukban vár majd rájuk. Ez felveti azt a kérdést, hogy mik azok az ismeretek, amelyeket tanítani illetve tanulni kell az iskolában? Antropológiai szempontból a válasz az, hogy ez a kultúra, az emberek életmódja, az a társadalmi legitimitás, amit az emberek a vonatkoztatási csoportjuktól elvárnak, a környezet ismerete a legtágabban értelmezve.

Az iskola ennek a feladatának nagyon ellentmondásos módon tud és akar megfelelni az Egyesült Államokban is. Egyrészt az iskola kiegészíti a családi szocializációt, értékeket és normákat közvetít. A családokban bekövetkezett változások az iskolát is megváltoztatták. Produktív emberek nevelése, a gazdaság igényeihez való igazodás kényszerűség, és sokszor nem is tudatos tevékenység, miközben a finanszírozás a helyi és állami adókból történik, és ez a tény egyértelművé teheti az összefüggést. Az állami iskolai imádkozást ugyanakkor egy 1963-as Legfelső Bírósági határozat megtiltotta, mint az iskola semlegességét befolyásoló tevékenységet. E vita azóta is folyik és nem kétséges, hogy az erkölcsi értékek tanítása a legtöbb helyen vallás-erkölcsi alapokon nyugszik.

Az iskola fontos funkciója, hogy felelős állampolgárokat neveljen, akik ismerik és használják a demokratikus intézményrendszert. Eközben az iskolákban olyan választott iskolaszék, társadalmi ellenőrző szervezet működik, amely az esetek többségében az éppen hatalmon levő helyi, állami és szövetségi politikai irányzatot képviseli, és hatással van az iskola valamennyi tevékenységére.

Röviden összefoglalva: az iskolák leképezik a társadalmi viszonyokat.

Az iskola: védelmi centrum

Mivel az iskola a társadalomhoz hasonlóan többféle érdekcsoportból, széles társadalmi reprezentációból áll össze, nem minden érdek artikulálódhat, és nem lehetünk biztosak abban, hogy a legjobb, legtisztességesebb, leghasznosabb szempontok érvényesülnek, hasonlóan a kinti világhoz. Cinikusan persze elmondható, hogy ezzel készítjük fel legadekvátábban a gyerekeket az életre, azonban ez a megközelítés mégsem szolgálja a közösség érdekeit.

Az iskola a legfontosabb társadalmi intézmény ahol a gyerek elérhető, befolyásolható, segíthető. Ezért van értelme az iskolai szociális munkának, az amerikai felfogás szerint. A tankötelezettség miatt a gyerekek egy bizonyos életkorban – az USA-ban 5-6 éves koruktól 17-18 éves korukig – a nap egy jelentős részét az iskolában töltik, nem kell őket külön „felderíteni”.- Ha elég érzékeny az iskola személyzete, akkor a gyerekek fejlődése és szükséglete szerinti szolgáltatásokban az iskola felbecsülhetetlen segítséget nyújthat. A nehezített élethelyzetű, bajba jutott gyerek számára pedig az iskolában dolgozó szakemberek olyan közvetlen kapcsolatot, „hozzáférhetőséget” jelentenek, ami érdemi támaszt nyújthat és a

gyerek jólléte külön erőfeszítés nélkül nyomon követhető. További könnyebbség, hogy a családok számára az iskola elfogadható, normális közeg, amely szemben a segítő intézményekkel – egészségügyi intézmények, családsegítők, önkormányzati hivatalok, rendőrség stb. – nem csak krízis esetén vehet igénybe, hanem a normális élet része, így a kapcsolattartás természetes lehet. A szülők számára általában könnyebb az iskolai szakemberekhez fordulni problémáikkal, mint a más intézményben dolgozókhöz. Ezért az iskolának a gyerekek érdekvédelmi centrumává kellene válnia. Ez nem azt jelenti, hogy az iskola felvállalja valamennyi probléma megoldását, sokkal inkább, hogy katalizálja azokat, diszpécseli szakemberei segítségével. Az iskolai szociális munkás szerepe ebben a vonatkozásban alapvető és nélkülözhetetlen.

Az iskolai szociális munka

1906-ban – három városban, Bostonban, Hartfordban és New Yorkban – a nehezedő szociális körülmények ellensúlyozására alakult ki. A bevándorlás, a gyermekmunka ellenes törvény, az egyéni körülmények okozta esélyegyenlőtlenség felismerése hívta életre a „látogató tanárok” nevű munkakört, akik az iskola, a család és a közösség közötti kapcsolattartást végezték. 1916-ra már egyesületet hoztak létre. Mary Richmond az amerikai szociális munka egyik kiemelkedő alakja 1922-ben iskolai eseteken keresztül mutatta be „Mi a szociális esetkezelés?” című munkájában a fejlődő szakma módszertanát, egy olyan kutatásra hivatkozva, amely 60 látogató tanár munkáját elemezte 28 különböző városban. Szerinte olyan személyt kell kiválasztani erre a munkára, kinek van tanítási gyakorlata. Feladata, hogy figyelemmel kísérje és segítse azokat, akik a kollegák megítélése szerint anyagi nehézségekkel küzdenek, betegek, késnek, csavarognak, családi nehézségekkel küzdenek. Eszközként a személyes ráhatást, a szülőkkel való kooperációt, segítő intézmények és szolgáltatások bevonását, és a gyerek környezetéből való kiemelését ajánlja, ami jelenthet iskola vagy lakóhely változtatást is. Tulajdonképpen ma is ezeket az eszközöket tekinthetjük hatékony módszereknek.

Az elkövetkező évtizedekben az iskolával és a szociális problémákkal kapcsolatos felfogás változásának megfelelően módosultak a feladatok. A mentálhigiénés mozgalom, a gazdasági válság, a II. világháború, a hatvanas évek polgári jogi, női egyenlőségi harcai mind nyomot hagytak az iskolai szociális munkán is. A hatvanas évek végén négy alaptípust különböztettek meg:

- hagyományos-klinikai modell
- iskolaváltási, intézményváltási modell
- közösségi iskola modell
- szociális interakciós modell

Az ökológiai modell

Egyre újabb formációk keletkeztek, így az iskola-közösség-tanuló modell, az ökológiai modell. Ez utóbbiak nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a gyereken kívül a család és iskola, közösség és iskola kapcsolatokat is kiépítsék, használják. Ez azt jelenti, hogy az iskolai szociális munkás mellett, hogy segít a gyerekeknek, a család és a közösség bevonásával az iskola helyét és szerepét is megerősíti, társadalmi kompetenciáját növeli, ami nem elhanyagolható szempont az ott dolgozók presztízse és önértékelése szempontjából sem.

Hosszabb távon pedig mindenképpen formálja a közvéleményt, megkönnyítve ezzel saját munkáját is.

Noha a szociális munkások foglalkoztatási feltételei eltérőek a különböző államokban, gyakorlatilag e rendszer mindenhol él és növekszik. 1989-90-ben egy országos felmérés készült a Michigani Egyetemen. A több mint 11 ezer iskolai szociális munkásból vett 2 257 fős csoportnak egy részletes kérdőívet küldtek ki. Ennek a fele érkezett vissza, de csak 862 volt teljesen kitöltve. Ennek alapján a munkakörben dolgozók 73%-a nő, 85% fehér, 10% afrikai-amerikai (ez a feketebőrűek ma elfogadott elnevezése az USA-ban, ahol a nálunk használt „néger” kifejezetten sértésnek minősül), 5% hispáno (közép- és dél-amerikai). Többségükben állami iskolai alkalmazásban állnak. 69%-nak legkevesebb 4-6 év gyakorlata van. A szupervizorok és adminisztrációval foglalkozók száma 7% volt a válaszadók körében. 81% -uk egyetemi szociális munkás végzettségű, 2% főiskolai szociális munkás, 2% más irányú főiskolai diplomával rendelkezik. 2/3-uk használja az iskolai szociális munkás elnevezést, és többségük 3 vagy több iskolában dolgozik. Az odajáró gyerekek közepes vagy alacsonyjövedelmű városi, külvárosi, vagy kisvárosi családok gyerekei. Ugyancsak kétharmaduk havonta 50-100 gyereknek nyújt segítséget. A szolgáltatások egyre gyakrabban óvodákban és alsó tagozaton is hozzáférhetőek. A legtöbb helyen nem találtak előre meghatározott iskolai szociális munkás státusokat, illetve népességre vetített kereteket.

A leggyakrabban előforduló problémák a következők: magatartási nehézségek, gyermek abúzus, iskolakerülés, fogyatékoság, válás/különélés, egészségügyi kérdések, lopás, tinédzser terhesség, pénzügyi nehézségek, öngyilkosság, hajléktalanság, menekültek rendezetlen státusa. A fogyatékos gyerekek segítése tette ki az esetek közel felét.

A többség (82%) teamben dolgozott, ahol egy egyetemi diplomával nem rendelkező volt a szupervizor. 57%-uk tagja volt a helyi szociális munkás egyesületnek, 3 8%-uk a Nemzeti Pedagógiai Egyesületnek, 69% az Amerikai Szociális Munkás Egyesületnek. Az iskolai szociális munkát többnyire speciális oktatási alapokból fedezik, ezt követik a normatív támogatások, majd az ösztöndíjak, amelyek oktatási vagy kutatási célokkal vannak összekötve.

A megkérdezettek a következő fontossági sorrendet állapították meg saját tevékenységükről:

- kapcsolattartás, a tanárok és az iskola személyzetének támogatása
- kapcsolattartás és segítségnyújtás a gyerekeknek és családjaiknak
- hivatali és szakmai célok elérése
- közösségi szolgáltatások.

Egyértelművé vált, hogy a családokkal és gyerekekkel való kapcsolattartás sokkal gyakoribb, de a szociális munkás fontosabbnak értékeli a tanárokkal és az iskolában dolgozókkal a kapcsolattartást. Ez is a gyereket és családjaikat érinti, és úgy tűnik, nagyobb segítség a gyerek családi, környezeti nehézségeinek, kulturális, gazdasági problémáinak feltárása a tanárok számára, mint a közvetlen segítségnyújtás. A kívánságlista szerint a szociális munkás legszívesebben a következőket tenné:

- A gyerek/család képviselőjében eljárna a különféle szolgáltatóknál
- Megkeresné a rászoruló gyerekcsoportokat
- Segítené az iskola-gyerek-közösség relációk megváltoztatását
- Szülőcsoportokat vezetne
- Osztályközösségeknek foglalkozásokat vezetne
- Segítené a tanárokat az értékek közötti differenciálásban
- Diákok közötti kapcsolatok erősítésén munkálkodna

- Támogatná a tanárokat a gyerek erőforrásainak feltárásában
- Az újonnan belépőkkel megismertetné a családokat és nehézségeiket
- Tájékoztatást nyújtana a gyerek környezetéről és a lehetséges szolgáltatásokról az ügyintézőnek
- Segítené az iskolán kívüli programokat.

Az eredmények azt mutatták, hogy ezen aspirációk ellenére az iskola nagyon kevésbé akarta igénybe venni a nem iskolai lehetőségeket.

Ugyancsak felsorolást kértek a kutatásban résztvevőktől azokról a készségekről és ismeretekről, amelyeket szükségesnek tartottak a munkakör betöltéséhez. Ezek fontossági sorrendben a következők voltak: szociális munka etikai kódexe, szociális munka gyakorlata, multidiszciplináris megközelítés, gyermekcsoportok sajátosságainak ismerete, programkészítési és menedzselési ismeretek, iskolai szociális munka gyakorlatára vonatkozó jogszabályok ismerete, gyermek- és fejlődéslélektan, szolgáltatások és elérhetőségük, ügyintézési és ellenőrzési ismeretek, finanszírozási formák és lehetőségek, kutatási módszertan.

A mai amerikai iskolai szociális munka szempontjából két tényezőt kell figyelembe venni, különösen a jövő tervezésekor. Az egyik az oktatási reform-mozgalom, amely a 80-as évek óta tart, a másik: azok a riasztó tények, amelyek a gyerekek és ifjúság életkörülményeit meghatározzák. Az iskolareformok elsősorban az oktatás színvonalával, a tanítási nap, illetve az iskolaév hosszával, a kevés házi feladattal és a pedagógusok alacsony bérével foglalkoztak. Ugyancsak sokszor került elő az iskolai hiányzások és a viselkedés kérdése, valamint a mozgáskorlátozottak és fogyatékosok iskoláztatása, a kisebbségek kérdése. Ezek a viták azonban döntően elméletiek, akadémikusak voltak.

Ha tekintetbe vesszük az „eredményeket”, akkor ijesztő adatokat kapunk a sikertelen gyerekekről, akikből sikertelen felnőttek lesznek. Az állami szociálpolitika, a gyerekekre fordított pénz jóval alatta marad a fejlett országokban ismert arányoknak, és az E-gyesült Államok az egyetlen fejlett ország, ahol mai napig sincs családi pótlék, a gyermekszegénység pedig eléri a 20%-ot, ami kétszerese a jóléti államokénak. Ebből a szempontból tekintve az iskolai szociális munka jelentősége, egyértelmű, és az is, hogy miért tekintik a szakemberek annyira fontosnak a jól képzett, érzékeny és a környezettel, közösséggel kapcsolatra kész iskolai szociális munkát alapvető fontosságúnak. A Clinton kormányzat nagyon hangsúlyosan változtatni akar az egészségügy mellett az iskolarendszer, a szociális szolgáltatások színvonalán és hozzáférhetőségén is. Ez nem egyszerű, mert a Magyarországon is ismert érvek, hogy ugyanis a „rendes szegényeket és lecsúszó középosztályt kell elsősorban megsegíteni”, ott is ismerősen csengenek, és komoly vitákat, indulatokat váltanak ki. Nem kétséges azonban, hogy ha ezek a reformok sikeresek lesznek, az 10-15 év alatt jelentős életminőség- és ezáltal életszínvonal emelkedést is jelenthet az egész amerikai társadalom számára.

(Ezúton mondunk köszönetet Isadora Hare-nek, aki hozzájárult, hogy a Sri Lankában rendezett Szociális Munkás Világ kongresszuson elhangzott előadását felhasználjuk.)

H.M.